

In an attempt to review for the first time in this country the entire contribution of women-doctors in all wars waged from 1912 to 1945 on the territory of present day Yugoslavia, we would like to express our wish that their example should be an encouragement to future young generations, especially so in view of the modern educational aims to be achieved in the training and education of young medical personnel, particularly in their preparation for nation-wide defence.

OSNIVANJE I RAZVOJ NARODNIH APOTEKA U VRŠCU

Dragiša Ž. JANKULOV

Trideset godina od osnivanja prve javne apoteke u društvenoj svojini u Vršcu i u Vojvodini dovoljan je istorijski period da se na osnovu raspoloživih činjenica izvrši istraživanje i utvrdi društveni značaj ovog čina za dalji razvoj farmaceutske službe i zdravstvene uopšte.

Radikalne promene, kao posledica ukidanja privatnog vlasništva u apotekama, stvorile su preduslov za menjanje uslova rada i društvenih odnosa u apotekarskoj službi na području Vršca i u široj društvenoj zajednici.

Razvoj apotekarske službe povezan je s promenama u zdravstvu, odnosno u društvenim delatnostima čiji je ona deo.

Razvijenost apotekarske službe istovremeno je i pokazatelj životnog standarda stanovništva, posebno u oblasti zajedničke potrošnje, tako karakteristične za socijalnu politiku socijalističkog društva.

Međutim, razvoj apotekarske službe u širem smislu i posredno uslovljen je promenama u društvu uopšte: materijalnim mogućnostima društva, odnosno njegovom razvijenošću, visinom narodnog dohotka i njegove raspodele, promenama u društveno-ekonomskom sistemu, političkom strategijom društvenog razvoja, a naročito socijalnom politikom društva.

U isto vreme razvoj apotekarske službe na jednoj ograničenoj teritoriji, kao što je područje Vršca, sastavni je deo razvoja apotekarske službe u Vojvodini i celoj društvenoj zajednici, i to predstavlja vertikalnu dimenziju posmatranja. Horizontalni ugao posmatranja je povezanost razvoja apotekarske službe s razvojem zdravstva i društvenih delatnosti na području Vršca kao teritorijalnoj ekonomskoj i društvenoj zajednici čiji su svi sastavni elementi strukture i delatnosti međusobno povezani i zavisni kako u funkcionisanju tako i u razvoju.

Ovi i slični razlozi javljaju se kao ograničavajući činioci proučavanja razvoja apotekarske službe na području Vršca, zbog čega se ono treba svesti na podruštvljavanje, integraciju, organizaciju i funkcionisanje apotekarske službe u Vršcu u posleratnom periodu, jer proučavanje njenog razvoja povezanog sa društvenim razvojem područja Vršca, s jedne strane, i razvojem apotekarske delatnosti u našoj zemlji, s druge strane, prelazi okvire ove teme.

Ovako ograničeno istraživanje na mikronivou može doprineti širim sintezama o razvoju apotekarske delatnosti u nas. Tim pre, jer je zasnovano

na naučno vrednim istorijskim činjenicama, kao što su: arhivska građa, izveštaji iz toga vremena, statistički i finansijski podaci oživljeni svedočanstvima događaja i promena.

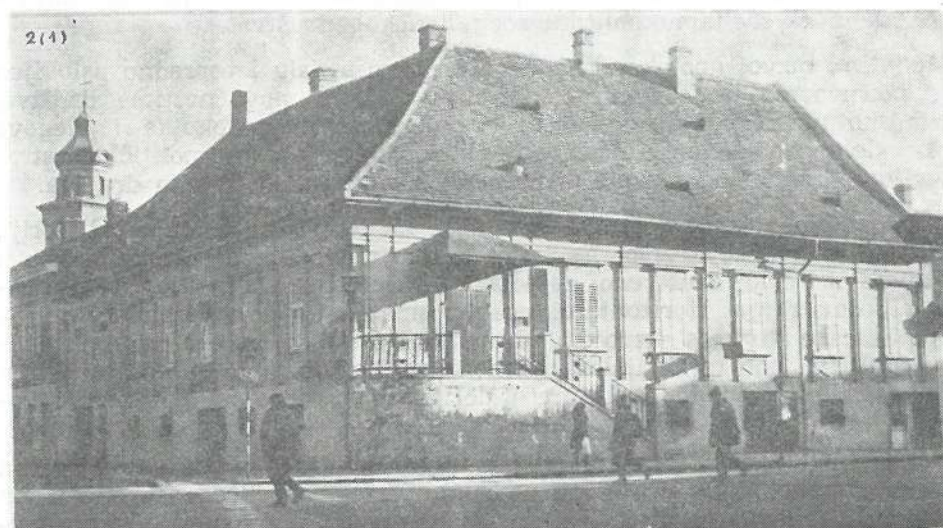
Kratak pregled apotekarske službe do 1944. godine

Vršac i njegovo gravitaciono područje u prošlosti odlikovali su se relativno razvijenom apotekarskom mrežom i cenjenom tradicijom apotekarske delatnosti.

Prva apoteka u Vršcu osnovana je još 1784. godine, tri sledeće u XIX veku, a dve između dva svetska rata.

Tridesetogodišnjica osnivanja Narodne apoteke u Vršcu poklapa se sa 190-godišnjicom otvaranja prve apoteke u Vršcu. Apoteku kod »Spasitelja« osnovao je 16. II 1784. godine apotekar Palevan, a zatim su se menjali vlasnici: Kramer, Heleport, Schilder, Hercog, Kuchler i, najzad, Aleksandar Jovanović sa sinovima magistrima farmacije Dušanom i Svetislavom.

Sto devedeset godina postojanja apotekarske službe u Vršcu svedoči o jednoj izuzetno bogatoj prošlosti u istoriji zdravstvene kulture. Sačuvana oprema i uređaji, kao i arhivska građa i knjige u Narodnom muzeju u Vršcu, predstavljaju istorijski važna dokumenta za proučavanje razvoja farmacije u Vršcu i Vojvodini uopšte.

Slika 1. — Prva apoteka u Vršcu, otvorena 1784. godine.

U gravitacionom području bivšeg vršačko-belocrkvanskog sreza, pored 6 vršačkih apoteka, do oslobođenja 1944. bilo je još 9 apoteka, od kojih je 5 osnovano u XIX veku, jedna početkom XX veka, a 3 između dva svetska rata.

Tabela 1

Mesto	Vlasnik 1944. god.	God. osniv.	Osnivač	Ulica (sadašnji naziv)
Vršac	Jovanović Dušan i Svetislav	1784.	Palevan	Ul. 29. novembra i V. Stajčića - ugao
Vršac	Schütz Jelka	1821.	Schilder Anton	Žarka Zrenjanina 29
Vršac	Blažević Lovro, nasl.	1877.	Hercog Josef	Maršala Tita 4
Vršac	Rastädter Josef	1885.	Strach Sebastijan	Trg pobeđe 4
Vršac	Joanović Mihajlo, nasl.	1920.	Joanović Mihajlo	Trg S. Kovačevića i Z. Jovina - ugao
Vršac	Gerdec Đura	1933.	Gerdec Đura	Trg Sonje Marinković
Bela Crkva	Helmbold Josef	1804.	Schmitz Nepomuk Johann	Ul. 1. oktobra
Bela Crkva	Pokorni Jovan	1868—69.	Pokorny Johann	Ul. 1. oktobra
Plandište	Schleich Mihael	1869.	Schiller Alexander	
Uljma	Omasta Karlo	1886.		
Jasenovo	Hepke Eugen	1893.	Korossy Sándor	
Gudurica	Eibl Alfred	1911.	Török	
Banatski Karlovac	Paunović Milorad, nasl.	1921.		
Hajdučica	Feimer Nikola	1922.		
Jermenovci	Zappe Adalbert			

Apoteke su bile teritorijalno dobro raspoređene (tabela 1) i obuhvatale su 2 grada i 7 seoskih naselja.

Privatno vlasništvo apoteke dovodilo je objektivno do dvojstva u ponašanju apotekara. Kao vlasnik on je nužno težio ostvarenju što većeg profita, a kao farmaceut bio je rukovođen profesionalnom etikom u službi zaštite zdravlja stanovništva. U zavisnosti od uslova rada i strukture ličnosti vlasnika preovlađivao je jedan ili drugi interes i motivacija u ponašanju. To je dovodilo i do pojedinačnih deformacija, pa su se pojedini vlasnici orijentisali na pretežno komercijalnu stranu delatnosti, posebno za vreme okupacije 1941—1944. g. u periodu delovanja »crnoburzijanskog« robnog tržišta. Osim toga vlasnici apoteka nalazili su se u dvojnomo odnosu i prema farmaceutima-saradnicima i pomoćnom osoblju. Oni su s njima zasnivali najamne odnose, prihvatajući po ekonomskim zakonitostima višak vrednosti stvoren njihovim radom, ali je deo vlasnika težio da uspostavi kolegijalne odnose u okviru pripadnosti istoj profesiji.

Do 1944. godine u 6 privatnih apoteka u Vršcu radilo je 13 farmaceuta, 18 apotekarskih laboranata i 5 spremačica. Dakle, ukupno 36 lica, uračunavši i vlasnike apoteka.

Rascepkanost apotekarske službe na niz apoteka, često malih, nedovoljno opremljenih, otežao je rad u vreme okupacije krajnjom nestašicom lekova i sanitetskog materijala.

U takvom stanju nalazila se apotekarska služba da dan oslobođenja Vršca 2. oktobra 1944. godine.

Podruštvljavanje apotekarske službe

Oslobođenje grada i jugoslovenskog Banata bio je samo početak završnih borbi za konačno oslobođenje zemlje koje su trajale još punih 8 meseci. Zbog toga je prvi zadatak oslobođene pozadine fronta bio svestrana pomoć oružanoj borbi pod parolom: »Sve za front — sve za pobedu«.

Budući da su Vršac i njegovo područje bili u znatnoj meri naseljeni nemačkim stanovništvom, a da je ono za vreme okupacije dobilo status građana Trećeg Rajha i obrazovalo SS-diviziju »Princ Eugen«, to je odmah po oslobođenju izvršena konfiskacija celokupne imovine ovog stanovništva i saradnika okupatora.

U takvim društvenim uslovima apotekarska služba u Vršcu imala je zadatak da sprovede konfiskaciju apoteka vlasnika nemačke narodnosti i saradnika okupatora, s jedne strane, te da obezbedi hitno snabdevanje Narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije i građana lekovima i sanitetskim materijalom.

Specifične okolnosti nalagale su da se u 1944. godini u Banatu, Bačkoj i Baranji uvede Vojna uprava i da se pod njenu kontrolu i rukovođenje stave privredne i društvene delatnosti. Tako je i apotekarska služba postala sastavni deo delatnosti Komande područja, a za zamenika načelnika saniteta za apotekarsku službu imenovan je mr ph. Dragiša Jankulov.

Oktobra 1944. konfiskovane su i zapečaćene 3 apoteke u Vršcu, čiji su vlasnici bili nemačke narodnosti. Tako je stanovništvo, u toku okupacije znatno narušenog zdravlja, moglo biti snabdeveno lekovima samo iz 3 preostale privatne apoteke. Došlo je do velike oskudice u lekovima, te je apotekarska služba predložila komandantu područja i predsedniku Narodnooslobodilačkog odbora da se u Vršcu osnuje javna apoteka u društvenom vlasništvu za potrebe vojske i građana. U tom cilju u novembru 1944. pristupilo se inventarisanju konfiskovane apoteke Schütz Marich (2). Odmah zatim, s potrebnim ovlašćenjem, rukovodilac apotekarske službe otputovao je specijalnom lokomotivom (u to vreme jednim prevoznim sredstvom) u Zrenjanin i od Sanitetskog odseka Vojne oblasti za Banat dobijena je saglasnost, odnosno naređenje, o otvaranju apoteke 5. decembra 1944. godine (3).

Tako je otvorena prva javna apoteka u društvenoj svojini na teritoriji Vojvodine. Zadatak apoteke je bio da snabdeva vojsku, zdravstvene ustanove i građane lekovima, prvenstveno onima koji se ne mogu dobiti u privatnim apotekama.

Kao i sve druge zdravstvene ustanove, i apoteka je potpadala pod Komandu područja i njen prvi naziv bio je »Vojna apoteka«, da bi kasnije taj naziv promenila u »Narodna apoteka«.

Ova apoteka preuzela je celokupni inventar i prostorije apoteke Schütz-Marich u ul. Žarka Zrenjanina 29.

Slika 2. — I narodna apoteka u Vršcu, otvorena 1944. godine, spoljni izgled.

U periodu od 1. do 14. decembra 1944. godine izvršeno je inventarisanje svih ostalih konfiskovanih apoteka u Vršcu i vršačko-belocrkvanjskom srezu, te su na taj način do tada zapečaćene apoteke mogle da se

koriste bar u preuzimanju neophodno potrebnih lekova i opreme. Pored 3 vršačke apoteke, konfiskovana je jedna apoteka u Beloj Crkvi (Josefa Helmbolda), kao i apoteke u Jasenovu, Uljmi, Plandištu, Hajdučici, Ban. Karlovcu i Jermenovcima.

Sve ove apoteke bile su vlasništvo Nemaca, izuzev apoteke u Uljmi koju je 1941. g. od Jevrejina Franje Fehera preoteo Namac Karlo Omasta i u Plandištu koju je od Jevrejina Kardoša preoteo Namac Michael Schleich. Prema tome, od 15 apoteka na vršačko-belocrkvanskom području konfiskacijom je prešlo 10 apoteka u društveno vlasništvo.

Dalji proces područjavanja bio je 1948. godine kada je sudskom odlukom, kao sporedna kazna, izrečena mera konfiskacije još jedne apoteke u Vršcu.

Početak 1949. udova Alfreda Eibla, vlasnika apoteke u Gudurici, prodala je apoteku Sreskom narodnom odboru u Vršcu (4).

U toku juna 1949. godine, na osnovu zakonskih odredbi, izvršen je otkup svih preostalih apoteka u privatnom vlasništvu: apoteka Jovanović i Jovanović u Vršcu (5), apoteka Pokorni u Beloj Crkvi, kao i nameštaj i uređaj neotvorene apoteke Đurice Đurina u Vršcu (6).

U međuvremenu prva apoteka u društvenom vlasništvu u Vršcu stalno je širila svoju delatnost, a 1. septembra 1945. godine promenila je naziv u »Narodnu apoteku«, rešenjem GNOV br. 2671 od 27. avgusta 1945. godine (6-a).

Obim delatnosti apoteke zahtevao je njeno preseljenje u novi, za tu svrhu adaptirani lokal u Ul. maršala Tita br. 5, a što je izvršeno poslednjih dana septembra 1946. godine.

U periodu 1944—1948. g., pored Narodne apoteke na vršačkom području bile su otvorene 4 privatne apoteke u Vršcu i po 1 apoteka u Beloj Crkvi i Gudurici, kao i konfiskovane apoteke u Uljmi i Hajdučici.

U 1949. godini obnovljen je rad i ostalih seoskih apoteka, a otkupljene apoteke pretvorene su u narodne apoteke. Tako je u Vršcu postojeća Narodna apoteka dobila naziv Prva narodna apoteka; otkupljena apoteka braće Jovanović naziv Druga narodna apoteka; otkupljena apoteka udove M. Jovanovića naziv Treća narodna apoteka koja je zatim preseljena u zgradu na uglu Ul. Vuka Karadžića i Sterijine.

U okviru pomoći ratom opustošenog Srema, Vršac je, pored podizanja sela Bešenova, ustupio konfiskovanu apoteku Blažević Sremskoj Mitrovici (7). Istovremeno I narodna apoteka u Vršcu prenela je na I narodnu apoteku u Srem. Mitrovici obrtna sredstva u iznosu od 300.000 dinara (7a).

Za obnovu Farmaceutskog fakulteta u Beogradu zatražena je pomoć Vojvodine, odnosno Vršca, radi dodele jedne kompletne apoteke koja bi služila za praktičnu obuku studenata. Izlazeći u susret ovom zahtevu, a na osnovu rešenja Odeljenja na narodno zdravlje GIO APV u Novom Sadu

i GNOO u Vršcu (8) ustupljena je Farmaceutskom fakultetu konfiskovana apoteka Josefa Rastädtera iz Vršca sa: »... celokupnim inventarom, uređajem, lekovima i potrošnim materijalom« (9). Ova apoteka imala je najlepši inventar u gradu.

Apoteka konfiskovana 1948. godine predata je u celosti Beogradskom garnizonu Jugoslovenske narodne armije (10).

Pored navedenih konfiskacija nemačkih apoteka, u Vršcu je oktobra 1944. godine konfiskovan vršački ogranak bivše beogradske drogerije »Dunav« čiji je vlasnik bio saradnik okupatora ing. Klebanski (11). Naime, u oktobru 1944. Mesnoj komandi je prijavljeno da se u betonskim cisternama u šupama za destilaciju rakije u zgradi na uglu Heroja Pinkija i 29. novembra nalazi sakriven sanitetski materijal, pokriven starim gredama i snopovima tuluzine. Na osnovu naređenja Sanitetskog odeljenja Vojne oblasti za Banat (12) i u saglasnosti s referentom saniteta Krajiške brigade izvršeno je inventarisanje i konfiskacija ovog slagališta, kao i materijala i inventara nađenog u sedištu ogranka (13). Pošto je mali deo materijala ustupljen Krajiškoj brigadi, ostali materijal i inventar predat je Vojnoj apoteci 3. I 1945. (14).

Značaj ove konfiskacije je bio u izuzetnoj važnosti sanitetskog materijala koji je nedostajao svim jedinicama naše Armije i za kojim je tragao čak Vrhovni štab NOV i POJ (15). Ovaj materijal (3 puna velika kamiona) poslat je u proleće 1945. na front u kritičnim trenucima potrebe za njim.

Procesi integracije

Ukidanjem privatne svojine u apotekama i stvaranjem mreže narodnih apoteka na vršačkom području nije bio završen proces organizacije i institucionalizacije apotekarske službe u uslovima samoupravnih socijalističkih odnosa.

Posle konfiskacije i otkupa stanje u 1949. godini bilo je na vršačko-belocrkvanskom području sledeće: u Vršcu 3 narodne apoteke, u Plandištu, Hajdučici, Uljmi i Gudurici po 1 narodna apoteka i u Beloj Crkvi 2 narodne apoteke. Kasnije (1957) je otvorena Narodna apoteka u Velikoj Gredi.

Već u to vreme I narodna apoteka, budući da je dugo vremena bila i jedina apoteka u društvenoj svojini, postepeno dobija značaj centralne apoteke.

Njen upravnik mr Dragiša Jankulov istovremeno je rukovodilac apotekarske službe sreza i grada i obavlja dužnost apotekarske inspekcije narodnih apoteka. Ova apoteka je vršila snabdevanje zdravstvenih ustanova (16) i priručnih apoteka radnih organizacija. U procesu konfiskacije ona je delimično priključila svome inventaru i delove drugih apoteka, a premeštajem u nove prostorije dopunila opremu, te tako i po opremljenosti i po snabdevenosti i po obimu poslovanja zauzela centralno mesto u apotekarskoj delatnosti.

Integracija je otpočela 1. aprila 1961. g., kada je apoteka u Gudurici prisajedinjena I narodnoj apoteci u Vršcu i dobila status »Ogranak Narodne apoteke«.

Dalji proces integracije izvršen je 1. jula 1961. godine, kada su odlukom članova radnih zajednica i organa samoupravljanja (17) ujedinjene tri narodne apoteke u Vršcu u jedinstvenu Narodnu apoteku.

Tom prilikom određeno je da dotadašnja I narodna apoteka postane Matična apoteka, a da dotadašnja II narodna apoteka postane ogranak u Vršcu, III narodna apoteka je zatvorena, a službenike, lekove i inventar preuzele su preostale apoteke (18).

U 1962. godini Narodna apoteka otvara priručnu apoteku u Kuštilju, a 1965. godine u Straži.

U toku daljih integracionih procesa dolazi 1. januara 1967. do odvajanja od Doma zdravlja Narodne apoteke u Uljmi i pripajanja Narodnoj apoteci u Vršcu. Narodnoj apoteci u Vršcu pripojene su 1. jula 1967. godine i apoteke u Jermenovcima i Plandištu zajedno sa ograncima u Hajdučici i u Velikoj Gredi (19).

Na taj način 1. jula 1967. godine završena je integracija svih apoteka na vršačkom području.

Na belocrkvanskom području spojene su 2 apoteke u Beloj Crkvi u jednu sa ogrankom u Jasenovu (ukinuta je i rasformirana II narodna apoteka). Kasnije su otvorena još dva ogranka.

Privredna reforma ubrzala je integracione procese uopšte, a posebno u zdravstvu. U to vreme su bili u toku integracioni procesi, posebno u okviru apotekarske službe, a posebno u okviru zdravstva. Već ranije započete diskusije o celishodnosti ujedinjenja ostale zdravstvene službe i apotekarske službe sada su dobile u intenzitetu. Kongres Saveza farmaceutskih društava, kao i Farmaceutsko društvo Vojvodine zauzeli su jedinstven stav da se izvrši integracija apotekarske službe, ali ne i njeno spajanje sa zdravstvenom službom.

U tom smislu Narodna apoteka u Vršcu aktivno je učestvovala u inicijativama da se izvrši integracija apoteka na nivou SAP Vojvodine ili pak u okviru 6 vojvođanskih regiona. Pri tome bio bi poštovan princip solidarnosti po kome bi apoteke sa većim dohotkom pomagale pasivne apoteke, a deo dohotka ostvaren nezavisno od uloženog rada prelazio bi u fondove razvoja ostalih zdravstvenih institucija. Kada je ovo pitanje 1966. godine pokrenuto i u Vršcu, stav radne zajednice Narodne apoteke bio je da se može prihvatiti integracija apoteka u Medicinski centar samo pod uslovom da apotekarska služba ima status pravnog lica i da sačuva samoupravno pravo raspolaganja vlastitim dohotkom. Pošto takva saglasnost nije postignuta, svi članovi radne zajednice Narodne apoteke u Vršcu referendumom 16. februara 1967. godine odbili su integraciju u Medicinski centar. Septembra iste godine već formirani Medicinski centar otpočeo je poslove snabdevanja lekovima bolesnika i ustanova, van apoteka, putem zdravstvenih stanica. U tim uslovima nađeno je kompromisno rešenje da se već međusobno integrisane apoteke vršačkog područja pripoje

Medicinskom centru »Anđa Ranković« u Vršcu 1. januara 1968. godine (20). Dalji razvoj apotekarske službe odvija se u okviru Medicinskog centra, u okviru koga je izvršeno ustavno konstituisanje Osnovne organizacije udruženog rada apotekarske službe, ali to prelazi okvire ovoga rada.

U posmatranom vremenu radile su i bolničke apoteke Opšte bolnice i Psihijatrijske bolnice u Vršcu i priručne apoteke Bolnice za plućne bolesti u Beloj Crkvi.

Značajan datum u razvoju farmaceutske delatnosti u Vršcu predstavlja i osnivanje Fabrike lekova »Hemofarm« početkom 1961. godine. To je bila prva industrijska proizvodnja lekova u Vojvodini.

Kadrovi u apotekarskoj službi

Problem nedostatka kadrova bio je permanentno aktuelan na vršačkom području. To je predstavljalo u istoj meri problem u prvim posleratnim godinama, kao i početkom šezdesetih godina, kada je apotekarska služba već bila razvijena.

Oskudica kadrova pojavila se posle oslobođenja grada 1944. godine. U to vreme iz apotekarske službe bili su odstranjeni Nemci, i to 5 farmaceuta iz grada i 8 farmaceuta s vršačko-belocrkvanskog područja, od kojih su neki pobjegli sa okupatorskom vojskom, a neki su bili u njenim redovima (21). U prvim posleratnim godinama još 6 farmaceuta napustilo je Vršac po potrebi službe ili svojevolsjno (22).

U periodu centralizovane raspodele kadrova 1946. g. na traženje Narodne apoteke GIO APV saopštava da nema mogućnosti da u dogledno vreme raspodeli farmaceute gradu Vršcu, jer ima još uvek veliki broj zatvorenih apoteka u Vojvodini (23). Od tada zahtev za dodelu kadrova proteže se kroz čitav period planske raspodele kadrova, a kasnije i dalje se uporno nastoji putem konkursa i saradnje s Farmaceutskim fakultetom u Beogradu i farmaceutskim društvima u Novom Sadu i Beogradu da se pribave mladi kadrovi. Tako već 1954. g. Narodna apoteka želi da stipendira buduće farmaceute i u tom cilju traži pomoć Farmaceutskog fakulteta, ali se kandidati nisu prijavili (24) sve do 1965. g., kada je Apoteka počela da stipendira jednog studenta (zapisnik Saveta Apoteke od 10. VII 1965).

U desetogodišnjem periodu 1949—1959. g., posle ukidanja privatnih apoteka, sporo se menjao broj i kvalifikaciona struktura zaposlenih u apotekama (tabela 2) na području vršačko-belocrkvanskog sreza (25).

Tabela 2

KADROVI U APOTEKAMA NA PODRUČJU VRŠAČKO-BELOCRKVANSKOG SREZA

Godina	Farmaceuta	Farmac. tehničara	Laboratornata	Finan. službenika	Spremačica	Ukupno	Broj apoteka
1949.	11	4	11	8 hon.	7	41	10
1956.	14	4	9	12 hon.	14	53	12
1959.	13	11	6	12 hon.	14	56	13

Podaci pokazuju da je do vidnih izmena došlo samo u odnosu farmaceutskih tehničara i laboranata, i to delimično zbog dokvalifikacije laboranata, a delimično prijemom prvih generacija iz srednjih farmaceutskih škola. Time je poboljšana kvalifikaciona struktura apotekarskog kadra.

Pored snošenja troškova za dokvalifikaciju laboranata od 1962. godine preuzeti su i troškovi za dalje školovanje farmaceutskih tehničara. Osim toga, u čitavom periodu farmaceuti su slati na stručna usavršavanja (zapisnik Saveta Apoteke od 30. XI 1962).

Narodna apoteka je nastojala da upotpuni svoju stručnu biblioteku, pa je pored farmakopeja i leksikona Thomsa i Hagera nabavila sve udžbenike koji su se koristili na farmaceutskim fakultetima i svu stručnu literaturu koja se u to vreme mogla nabaviti.

U apotekarskoj mreži na gravitacionom području Vršca apoteke u gradu nosile su glavni teret poslovanja. Zbog toga je od interesa da se posebno utvrde promene u broju i strukturi apotekarskog kadra u tri narodne apoteke u Vršcu.

Povodom 30-godišnjice osnivanja prve apoteke u društvenoj svojini u Vršcu i Vojvodini treba zabeležiti da su prvo osoblje činili: mr ph. Dragiša Jankulov, kao upravnik i Bošidar Rašajski i Vlasta Radovanović-Polović, studenti farmacije — u periodu od 5. decembra 1944. do 1. septembra 1945. godine (26).

Od 1. septembra 1945. g., kada je Apoteka počela da radi pod nazivom Narodna apoteka, sastav njenog osoblja bio je sledeći: mr ph. Dragiša Jankulov, upravnik; mr ph. Kata Đurin; Olga Jankulov-Kamenarski, student — kao farmaceutski tehničar i Despot Rankov, kao laborant. U 1946. godini zaposlila se i Irma Talpai, kao laborant, a kasnije tehničar i Đorđe Ličas, kao honorarni knjigovođa.

Posle otkupa privatnih apoteka i formiranja tri narodne apoteke, a u narednom desetogodišnjem periodu izvršene su izmene u broju i kvalifikacionoj strukturi kadra (tabela 3) u gradu Vršcu (27).

Tabela 3

KADROVI U APOTEKAMA U VRŠCU 1949—1966.

Godina	Farmaceuta	Farmac. tehničara	Laboranata	Finan. službenika	Spremačica	Ukupno	Broj apoteka
1944.	13	3	15	—	5	36	6
1949.	5	3	4	3 hon.	3	18	3
1959.	6	4	3	3 hon.	3	19	3
1966.	6	6	2	3 stal.	4	21	2

Ovi podaci pokazuju da se po broju stručnog osoblja u odnosu na obim poslovanja Vršac nalazio u znatno nepovoljnijem položaju u odnosu na njegovo područje. To se posebno odnosi na broj farmaceuta. Inače, i ovde se zapaža još vidniji porast broja farmaceutskih tehničara.

Ukoliko se uporede broj i struktura apotekarskih kadrova u periodu do oslobođenja u odnosu na polovinu šezdesetih godina, onda tek postaje

očigledan nedostatak stručnih kadrova i njihova opterećenost stručnim poslovima, posebno ako se ima u vidu izraziti porast broja zdravstvenih osiguranika.

Prvom narodnom apotekom od 1944. godine do 1966. g., odnosno do odlaska za pokrajinskog apotekarskog inspektora pri Izvršnom veću SAP Vojvodine, rukovodio je mr ph. Dragiša Jankulov koji je na tom položaju ostao i posle objedinjenja sve tri apoteke. Na tom položaju njega je nasledio 1. avgusta 1966. mr ph. Miroslav Đurđev, a danas ovom Apotekom u statusu ogranka rukovodi mr ph. Vera Mijin.

Upravnici II narodne apoteke, a kasnije ogranka Apoteke, bili su: mr ph. Aleksandar Jovanović, mr ph. Vera Đurić, mr ph. Mirko Nenadović, mr ph. Sveozar Tomašević, mr ph. Bora Dimić i mr ph. Olga Baum. Upravnik III narodne apoteke bio je sve do njenog ukidanja 1961. g. mr ph. Bora Dimić.

Stalna oskudica u kvalifikovanim kadrovima ne može se samo oceniti po njihovom broju i kvalifikacionoj strukturi u odnosu na broj apoteka i broj stanovništva, već je neophodno da se posmatra i u odnosu na obim delatnosti apoteka.

Delatnost apotekarske službe

Delatnost apotekarske službe u Vršcu i na gravitacionom području u posleratnom periodu karakteriše ono što je zajedničko apotekarskoj delatnosti u Vojvodini i celoj zemlji, ali i određene specifičnosti date socijalne i uže zdravstvene sredine. Zbog toga je potrebno zadržati se samo na tim osobenostima, karakterističnim detaljima jedne mikrosredine koji mogu da posluže kao istorijske činjenice za obradu razvoja apotekarske službe u našoj zemlji u posleratnom periodu.

Posebno je zanimljiv period od oslobođenja grada do završetka rata, odnosno od oktobra 1944. do maja 1945. godine.

Nedelju dana po oslobođenju grada, odnosno 10. oktobra 1944. g., ovlašćuje se mr ph. Dragiša Jankulov od strane Mesnog narodnooslobodilačkog odbora da pregleda i sredi sve javne i privatne ambulante i ordinacije, a 13. odnosno 19. oktobra 1944. g. opunomoćuju se sanitetski oficiri mr ph. Dragiša Jankulov i dr Mita Đurić da mogu uzeti lekove, sanitetski materijal i bolničku opremu iz konfiskovanih apoteka, sanatorijuma i zaplenjenih ordinacija i da njima snabdevaju vojne bolnice JNA i Crvene armije u Vršcu (28). Od 5. decembra 1944. godine ovo snabdevanje vojnih zdravstvenih ustanova u gradu, kao i sanitetskih odeljenja garnizona JNA i Crvene armije preuzima na sebe tada osnovana prva apoteka u društvenoj svojini. U kasnijem periodu i za potrebe građanstva Narodna apoteka je uzimala lekove i sanitetski materijal iz konfiskovanih apoteka (29).

Otvaranje Narodne apoteke bilo je popraćeno saopštenjem Narodnom frontu putem rejonskih sastanaka članstva i Mesnom sindikalnom veću da je otpočela s radom prva apoteka u društvenoj svojini (30).

Narodna apoteka snabdevala je besplatno lekovima za račun Gradskog narodnog odbora u Vršcu u 1945. i 1946. godini najsiromašnije građane (31). Ona je takođe sve do 1948. g. snabdevala lekovima oficirski zarobljenički logor nemačke vojske (32).

Od decembra 1945. do maja 1946. godine Apoteka je besplatno, a na račun Predsedništva Narodne skupštine AP Vojvodine, snabdevala lekovima koloniste koji su se u to vreme naseljavali u gradu i okolini (33).

Takođe, u 1945—1946. godini Apoteka je na mesečne račune snabdevala sledeće ustanove i preduzeća: dečje domove, dečja oporavilišta, Zanat-sko-industrijsku školu, Poljoprivrednu školu, Državnu ekonomiju, Državnu upravu poljoprivrednih dobara, Tamiš-begejsku vodnu zadrugu, Državnu livnicu, Direkciju stambenih zgrada, Komandu logora civila nemačke narodnosti, a pored toga i dalje stalno Gradsku bolnicu i Gradski narodnooslobodilački odbor (34).

Na inicijativu i uz veliku podršku prof. dr Jovana Tucakova Narodna apoteka je od 1950. godine bila pokretač masovne sindikalne akcije skupljanja lekovitog bilja (35), a u kasnijim godinama vršila je otkup kamilice, pokrećući sabiranje uz pomoć masovnih organizacija, prvenstveno AFŽ i školske dece (36).

U opštoj oskudici posleratnog perioda obnove Narodna apoteka sukobljavala se s teškoćama neshvatljivim za mlađe apotekarske kadrove danas. Tako npr. samo u periodu od septembra do decembra 1945. g. Apoteka se obraćala Gradskom narodnom odboru s molbom da joj se odobri kupovina 1 metra belog flanela potrebnog za filtriranje sirupa, 1 kg sapuna za pranje veša, 10 kutijica šibica, 15 komada eksera i 10 kom. klinova, 2 kub. metra drva za ogrev, 5 kg svinjske masti za spravljanje lekovitih masti i sl. (37). To je samo mala ilustracija ogromnih teškoća u svakodnevnom radu Narodne apoteke koja je inače oskudevala i u lekovima i u kadrovima, dok su potrebe ratom izgadnelog i obolelog stanovništva stalno rasle, a broj zdravstvenih osiguranika se povećavao brzim tempom.

Delatnost apoteka na vršačkom području nije se bitno razlikovala od delatnosti apotekarske službe u našoj zemlji i doživljavala je one promene koje je sobom donosio brzi razvoj i radikalne promene u društveno-ekonomskom i političkom sistemu na putu samoupravnog konstituisanja svih društvenih odnosa. Međutim, na mikronivou mogu se utvrditi značajni problemi koji su konstantno bili prisutni u apotekarskoj službi i koji potiču, pre svega, iz dvojstva položaja ove zdravstvene delatnosti. Zbog toga se dalje izlaganje posebno zadržava upravo na ovoj problematici.

Dvojstvo delatnosti proističe iz ekonomskog položaja apoteka da putem marže ostvaruju dohodak, a da su pri tome isključivo zdravstvene ustanove koje pružaju zdravstvene intelektualne usluge obolelom stanovništvu.

Arhivska građa narodnih apoteka pokazuje da je u čitavom posleratnom periodu bila jasna i odlučna orijentacija farmaceuta da se apoteke raz-

vrstaju isključivo kao zdravstvene ustanove. Već 1949. godine, odmah posle ukidanja privatnih apoteka, traži se orijentacija savremenog tipa apoteka sa odgovarajućom podelom rada i postepenim okrupljavanjem apotekarske službe. Tom prilikom pokreće se rešavanje gorućeg problema prostorija apoteka, a posebno prostorija I narodne apoteke u cilju njenog formiranja kao centralne i moderno opremljene ustanove (38). Deset godina kasnije, 1959. god., kao i u međuvremenu, postavljaju se isti zahtevi (39).

Od osnivanja narodnih apoteka one su se dobrovoljno odrekle parfime-rijskih i drogerijskih usluga, a u periodima poslovanja u slobodnijim tržišnim odnosima polovinom pedesetih godina, a posebno posle privredne reforme, apoteke su u svom poslovanju ponovo naglasile čvrstu orijentaciju na zdravstvenu zaštitu. One su se suprotstavljale komercijalizaciji poslovanja, kao i pojavama konkurencije koja je nespojiva sa zdravstvenim karakterom ustanove (40).

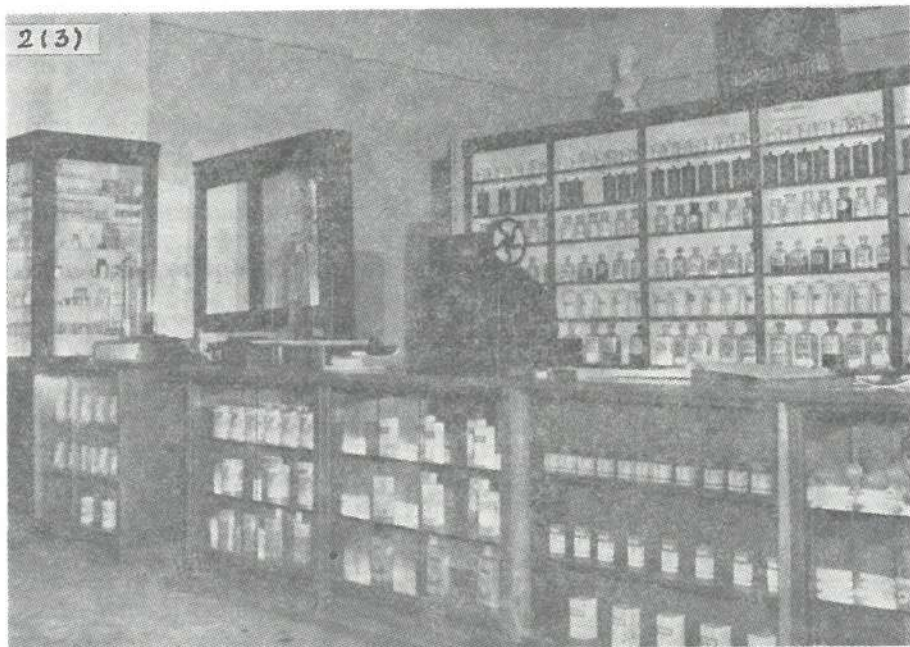
Delatnost narodnih apoteka u usavršavanju farmaceutske službe na savremenim osnovama bila je usmerena u dva pravca: obezbeđenje pogodnih prostorija, modernog inventara i potpune snabdevenosti lekovima, s jedne strane, i obezbeđenje moderne, savremene opreme i uređaja, s druge strane. To je predstavljalo materijalnu osnovu za stručniju izradu lekova, za razvoj delatnosti ispitivanja lekova i za takvu orijentaciju rada koja omogućava sistematsko zdravstveno prosvetčivanje bolesnika. Pitanje prostorija svih apoteka, posebno seoskih i I narodne apoteke kao centralne, stalno je bilo na dnevnom redu rešavanja, ali bez uspeha u čitavom posleratnom periodu. Prva narodna apoteka pokušala je da proširi svoje prostorije adaptacijom susednih lokala. Kada u tome nije uspela, orijentisala se na izgradnju novih prostorija. U tu svrhu izrađeni su elaborati i planovi angažovanjem najboljih stručnjaka koji su trebalo da obezbede izgradnju jedne od najboljih apoteka u zemlji. Obezbeđene su i lokacije, kao npr. ona na Trgu Lenjina ili ona u Maršala Tita ul. 12—14, obezbeđena su početna sredstva, ali nedovoljno razumevanje nadležnih presudno je uticalo da se ovi planovi ne ostvare (41). Ni problem seoskih apoteka, i pored nekoliko seljenja, ni do danas nije rešen na zadovoljavajući način.

Drugi pravac razvoja apotekarske službe uspešno je ostvaren nabavkom savremene opreme i uređaja za spravljanje i za ispitivanje lekova. Istovremeno je dopunjen i obnovljen inventar apoteka i izvršene su potrebne unutrašnje adaptacije u cilju stručne organizacije rada. To se posebno odnosi na I narodnu apoteku, kasnije Matičnu (42).

Svi ovi naponi za razvoj apotekarske službe, za njeno okrupnjavanje, za stvaranje savremenog tipa mreže apoteka, obavljani su u uslovima kada narodne apoteke nisu imale dovoljno uslova ni mogućnosti da samostalno ostvaruju svoj dohodak u potpunosti. Niz prepreka ometao je ovo njihovo samoupravno pravo, kao što su: nerešeni problem cena lekova, marže određivane administrativnim putem ili kompromisom, problemi kreditiranja, otplate obrtnih sredstava i dotacije pasivnih seoskih apoteka, problem nelikvidnosti usled neizmirenih računa društveno-političkih zajednica i Zavoda za socijalno osiguranje i sl. U isto vreme, ostvarenom akumulacijom i apoteke nisu uvek samostalno raspolagale. Fiskalnim i

administrativnim merama njihov se dohodak prelivao u različite fondove, odnosno budžete društveno-političkih zajednica. Samo na osnovu uplata od 15% u investicioni zdravstveni fond opštine Vršac — u koji su od zdravstvenih ustanova uplaćivale samo apoteke — dohodak apoteka pre-

Slika 3. — I narodna apoteka u Vršcu, unutrašnji izgled (oficina).

liven je u druge zdravstvene ustanove; dato je šezdesetih godina u vidu godišnjih doprinosa oko 9 miliona dinara (43). Pre toga uplatama u budžet opština drastično su osiromašeni investicioni fondovi apoteka. Karakterističan je primer I narodne apoteke koja je 1956. godine uprkos zakonskoj zaštiti izašla u susret zahtevu opštine i uplatila u njen budžet 300.000 dinara, svesna da time pomaže Opštoj bolnici u Vršcu za podizanje Zaraznog odeljenja. Godinu dana ranije dat je neposredno Opštoj bolnici isti iznos radi podizanja Dečjeg odeljenja (44).

Budući da su apoteke bile jedine ustanove društvene delatnosti koje su same sebe finansirale i ostvarivale čistu dobit, od njih se očekivalo da pomognu najrazličitije društvene aktivnosti. Tako je npr. još 1948. godine I narodna apoteka pomogla Enološku stanicu, a Apoteci u Jermenovcima dala je 100.000 dinara za obrtna sredstva (45).

Zapisnici Saveta Apoteke u periodu od 1954. do 1967. g. puni su odluka o dodeli pomoći raznim institucijama i društvenim organizacijama. Treba navesti bar neke od ovih dotacija i priloga da bi se ilustrovalo očekivanje raznovrsnih faktora uže zajednice za dodelu pomoći od strane apoteka. Tako je npr. I narodna apoteka u 1954. godini dodelila pomoć Crvenom

krstu za adaptaciju Oporavilišta za decu; u 1955. g. Vežbaonici Učiteljske škole, Savezu ratnih vojnih invalida, Savezu izvidnika i Crvenom krstu; u 1956. g. Savezu boraca i Crvenom krstu za socijalno ugroženu decu; u 1958. godini Farmaceutskom fakultetu u Zagrebu i Aktivu Farmaceutskog društva u Vršcu; u 1959. g. Društvu prijatelja dece, Savezu boraca i Aktivu Farmaceutskog društva, a u lekovima Štabu za podizanje puteva 2 puta; u 1962. g. Gradskom vodovodu i Udruženju knjigovođa; u 1964. g. Sindikalnoj podružnici zdravstvenih radnika, Opštinskom odboru Jugoslovenskih pionirskih igara; u 1965. g. Sindikalnoj podružnici, Odboru za proslavu berbe grožđa; u 1966. g. Sindikalnoj podružnici i Srpskom lekarskom društvu u Vršcu (46). Apoteka je posebno pomagala ugrožene u elementarnim nepogodama, kao što je zemljotres u Skoplju, poplava u Zagrebu i dala pomoć poplavljenim područjima 1965. g. u Vojvodini (47).

Ovaj letimični pregled problema i mogućnosti njihovog rešavanja u posleratnom periodu razvoja apotekarske službe na vršačkom području treba da bude samo ilustracija, putem nekih detalja, jednog opšteg problema apotekarske delatnosti. Iz činjenice da apoteke svojim poslovanjem pokrivaju rashode svoje delatnosti i ostvaruju dobit proizilazi njihovo različito tretiranje od strane privrede, s jedne strane, i društvenih delatnosti, s druge strane. To ima za posledicu stalnu borbu apotekarskih radnika za regulisanje svog društveno-ekonomskog položaja i mesta u sistemu društvenih delatnosti, kao isključivo zdravstvenim institucijama. Istina, apoteke su mogle još 1950—1951. godine da prihvate inicijativu privrede i da već dobijenu autonomnost u poslovanju iskoriste za ostvarenje dobiti poput trgovačkih preduzeća. To nisu učinile ni tada, ni kasnije kada je sa sve slobodnijim delovanjem ekonomskih zakonitosti u tržišnoj privredi bilo omogućeno ostvarivanje visokog dohotka putem komercijalizacije apotekarske službe.

Postojeća dokumentacija Narodne apoteke u Vršcu pruža dokaze da je još 1949. godine izraženo nastojanje da se od strane društvenih faktora prizna apotekama status isključivo zdravstvenih ustanova, a u tome ih je značajno pomogao i Komitet za zaštitu narodnog zdravlja pri Vladi FNRJ u 1951. godini koji izričito nalaže da apoteke imaju status zdravstvenih institucija, a ne privrednih organizacija (48). Zapisnici sednica Saveta Narodne apoteke i Aktiva Farmaceutskog društva, kao i istupanje farmaceuta na savetima za narodno zdravlje opštine i sreza u čitavom posleratnom periodu pokazuju da su farmaceuti uporno nastojali da u svim sistemskim rešenjima i dnevnoj politici društveno-političke zajednice na raznim nivoima obezbede apotekama status isključivo zdravstvenih ustanova. Pri tome su bili svesni da je to na štetu mogućnosti ostvarenja znatno većeg ličnog dohotka.

Ovakva orijentacija apotekarskih radnika na vršačkom području, a posebno u gradu, omogućila je da, uprkos neodgovarajućim prostorijama, teškoći u snabdevanju lekovima, a pre svega nedovoljnom broju stručnih kadrova, u potpunosti zadovolji potrebe stanovništva u redovnom snabdevanju lekovima.

Broj stanovništva u gradu Vršcu porastao je u posleratnom periodu za dva puta, odnosno, opao je 1944. g. na oko 14.000, a ubrzo se povećao na

preko 30.000, a tri apoteke s neznatnim postepenim povećavanjem broja kadrova sve su uspješnije obavljale svoju zdravstvenu delatnost. To pokazuju podaci iz tabele 4.

Tabela 4

BROJ APOTEKARSKIH USLUGA U GRADU VRŠCU

Godina	Izdavanje po receptima	Od toga privatnih	Izdavanje bez recepta	Ukupno
1951.	313.680	56%	?	?
1956.	289.788	26%	?	?
1961.	509.298	—	274.284	783.582
1965.	677.612	—	285.652	973.264

Ovi podaci pokazuju da je u periodu od 1951. do 1965. g. više nego dvostruko porastao broj izdavanja po receptima, a da je ukupan broj apotekarskih usluga posebno rastao u periodu posle 1961. godine, dakle posle integracije sve tri apoteke. Verovatno da određen uticaj na ovako nagli porast usluga, posebno po receptima, predstavlja posledicu proširenja zdravstvenog osiguranja na zemljoradnike.

Opterećenost farmaceuta i tehničara može se videti iz obima njihovog rada u periodu 1961—1963. godine. Prosečno dnevno opterećenje jednog farmaceuta izradom magistralnih recepata bilo je 23, a prosečno dnevno opterećenje farmaceuta i farmaceutskih tehničara brojem usluga bez magistralnih recepata oko 280 na jednog radnika.

Prema raspoloživim podacima, kretanje broja recepata samo u jednoj, i to centralnoj I narodnoj apoteci u Vršcu, od njenog osnivanja 1945. do

Tabela 5

Godina	Broj izdavanja po receptima osiguranika	Broj izdavanja po receptima privatnika	Ukupan broj izdavanja po receptima
1945.	6.672	9.545	16.217
1946.	29.335	66.520	95.855
1947.	69.102	65.370	133.472
1948.	34.300	82.630	116.930
1949.	70.052	124.925	194.977
1950.	79.802	117.395	197.197
1951.	66.537	91.758	158.295
1952.	71.710	47.302	119.012
1953.	107.447	42.185	149.632
1954.	81.487	41.465	122.952
1955.	47.215	107.055	154.270
1956.	104.337	47.135	151.472
1957.	124.177	55.590	179.767
1959.	—	—	260.837
1960.	—	—	294.107

integracije 1960. godine, pokazuje ne samo porast ukupnog broja izdatih lekova po receptima, već i kolebanja po godinama. To se vidi iz tabele 5. Kolebanje trenda ukupnog broja izdavanja, pored opšteg rasta, jasno pokazuje da lek nije roba i da apotekarske usluge zavise od stanja zdravlja, odnosno pojava epidemija u pojedinim godinama. Istovremeno, ovo kretanje pokazuje i zavisnost rasta apotekarskih usluga od društvenog standarda stanovništva, pre svega od porasta broja osiguranih lica, postojanja privatne lekarske prakse, učešća zemljoradničkog stanovništva povezanog s njihovim trenutnim ekonomskim položajem, opšte ekonomske stabilnosti u datom periodu i sl.

Posleratni razvoj apotekarske delatnosti pokazuje da je rastao i broj i kvalitet usluga uporedo sa sve većom snabdevenošću apoteka lekovima, sve savremenijim postupcima u izradi i ispitivanju lekova, sve savremenijom organizacijom rada i boljom opremljenošću uređajima. Ovaj razvoj je, međutim, što izgleda nelogično, vezan za period nerešenih pitanja prostorija apoteka i stalne oskudice u stručnim kadrovima.

Samoupravni odnosi u apotekarskoj službi

Konfiskacijom 1944. godine i otkupom privatnih apoteka 1949. godine sve apoteke na vršačkom području postale su opštenarodna svojina, ali proces njihovog pretvaranja u društvenu svojinu otpočeo je tek početkom 1954. godine uvođenjem društvenog samoupravljanja.

Međutim, neposredna demokratija u donošenju bitnih odluka primenjena je u apotekama još od njihovog pretvaranja u narodne apoteke. Već 1950. g., a posebno 1951. godine, apoteke su dobile određenu samostalnost u poslovanju uprkos postojanju centralizovane planske privrede. U to vreme Gradski odbor saopštava apotekama Odluku Komiteta za narodno zdravlje Vlade FNRJ da je svaka apoteka samostalna ustanova i da se apoteke ne mogu spajati u jednu direkciju (49).

U toj situaciji I narodna apoteka preko svog upravnika postaje koordinator delatnosti ostalih apoteka na vršačkom području. Istina da je upravnik Apoteke istovremeno i upravnik apotekarske službe pri Gradskom i Sreskom narodnom odboru, a kasnije član njihovih saveta za narodno zdravlje, ali koordinacija apotekarske delatnosti nije tekla po liniji vlasti, već isključivo dobrovoljnom saradnjom i demokratskim dogovorom svih apoteka na vršačkom području (50).

Uvođenjem društvenog samoupravljanja početkom 1954. g. učinjen je pokušaj da se ono ne zadrži samo u okvirima pojedinih apoteka. Tako već marta 1954. g. sastaju se novoizabrani upravni odbori sve 3 apoteke u Vršcu da bi odredili smernice razvoja kao isključivo zdravstvenih ustanova, a takvi sastanci su u razmacima još i dalje održavani (51). Ipak, povremenost ovih sastanaka, kao i činjenica da su obuhvatali samo grad, a ne i seosko područje, bili su razlozi da nije mogla putem samoupravnog mehanizma biti ostvarena koordinacija delatnosti svih apoteka. Ni saveti za narodno zdravlje nisu mogli da obavljaju tu funkciju, jer opterećenost različitim sadržajima dopuštala je da se problemi apoteka razmatraju

samo povremeno uz sve manje kompetencije saveta u odnosu na rad apoteka.

U ovim okolnostima u čitavom periodu od osnivanja narodnih apoteka pa do njihove integracije postojale su vaninstitucionalne forme njihovog dogovaranja i sporazumevanja. Tako su održavani sastanci upravnika apoteka, kao i sastanci svih članova radnih zajednica apoteka sreza.

Ipak, osnovnu delatnost u koordinaciji funkcionisanja i razvoja apotekarske službe obavljao je Aktiv Farmaceutskog društva za područje Vršca i Bele Crkve. Na tim sastancima u čitavom posleratnom periodu obavljan je demokratski dogovor o bitnim pitanjima svakodnevnog rada, o načinu izvršenja nastalih promena u apotekarskoj delatnosti i o koncepciji daljeg razvoja apotekarske službe. Pošto je predsednik Farmaceutskog aktiva u čitavom periodu bio i upravnik Centralne apoteke i član Saveta uprave i komisija u organima vlasti, to je bilo moguće da se na ovim sastancima dobiju kompetentni stavovi, a da povremeno njima prisustvuju i predstavnici skupština društveno-političke zajednice (52).

Značajnu pomoć u koordinaciji rada i razvoju apotekarske službe na vršačkom području pružili su Udruženje narodnih apoteka i Farmaceutsko društvo Vojvodine.

U cilju razmene iskustava Aktiv Farmaceutskog društva izvršio je razmenu delegacija s farmaceutima iz Temišvara i Arada (SR Rumunija) u 1958. godini.

Narodna apoteka i apotekarski radnici u čitavom posleratnom periodu nastojali su da pronađu oblik i sadržaj koordinacije rada s medicinskim ustanovama na vršačkom području. Na inicijativu I narodne apoteke u organima samoupravljanja apoteka bili su zastupljeni predstavnici drugih zdravstvenih ustanova i Zavoda za socijalno osiguranje, a kasnije i farmaceutske industrije. Tako je preko samoupravnih organa bilo moguće koordinirati rad u proizvodnji, prometu i potrošnji lekova. U isto vreme, farmaceuti su bili zastupljeni u organima samoupravljanja Opšte i Psihijatrijske bolnice i Doma zdravlja. Uzajamnim dogovorom i prisustvom na sastancima koordiniran je rad Aktiva Farmaceutskog društva i Podružnice Srpskog lekarskog društva u Vršcu. Osim toga, sindikalna aktivnost odvijala se dugo godina u okviru iste sindikalne podružnice svih zdravstvenih radnika u gradu.

Prvi organi samoupravljanja, Upravni odbor narodnih apoteka obrazovan je 15. II 1954. godine. U I narodnoj apoteci predsednik Upravnog odbora bila je Danica Lovreković, kao predstavnik Saveta za narodno zdravlje Narodnog odbora, a u drugom sazivu 1956. g. predsednik je Đorđe Malošević, direktor Filijale Narodne banke koji na ovom položaju ostaje i prilikom integracije sve 3 narodne apoteke 1961. g. U to vreme predsednik Saveta II narodne apoteke bio je Dušan Vejinović, direktor Fabrike čokolade, a predsednik Saveta III narodne apoteke bio je Toša Miju, predstavnik Zavoda za socijalno osiguranje.

Đorđe Malošević ostaje i dalje predsednik Saveta integrisanih apoteka sve do 4. februara 1965. godine, kada po novim zakonskim propisima

predsednik Saveta postaje član radne zajednice mr ph. Vera Mijin, a u drugom sazivu 1967. g. farmaceutski tehničar Vlada Josimović, šef ogranaka apoteke u Gudurici (53).

Sadržaj rada organa samoupravljanja i orijentaciona politika koju je vodio može se najbolje sagledati iz analize pitanja o kojima je na sednici donosio samoupravne odluke (tabela 6). Analiza koja se daje odnosi se na rad Upravnog odbora, odnosno Saveta I narodne apoteke od 1954. do 1960. godine, odnosno ujedinjenih apoteka od 1961. do 1964. godine, kada je izmenjena struktura i mehanizam samoupravnog odlučivanja (Savet u užem i širem sastavu i Upravni odbor).

Tabela 6

	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	Ukup.
Broj sednica												
Upravnog odbora	7	4	6	7	6	5	7	10	7	14	9	82
Donošenje pravil. o organ. i radu	9	1	1	1	1	5	9	10	2	6	5	49
Donoš. pred. prihoda i rashoda i završ. rač.	2	2	3	1	2	2	3	4	2	10	4	35
Utvrđivanje cena	—	2	1	2	2	2	2	3	1	1	1	17
Raspodela dohotka	2	3	2	3	3	3	3	3	1	5	5	33
Investic. i osn. sred.	1	—	2	5	4	3	4	6	1	4	4	34
Radni odnosi	7	5	4	8	4	5	3	5	1	5	1	48
Odnos prema građanima	1	1	1	1	1	2	2	2	1	1	1	14
Ostalo	2	2	3	4	4	5	7	8	6	18	9	68

Ovi podaci za jedanaestogodišnji period samoupravljanja pokazuju da se Savet na prvom mestu bavio problemima organizacije i rada ustanove, zatim problemima radnih odnosa, a da je problem finansijskog poslovanja, raspodele i investicione politike bio približno tretiran. Dublja analiza pokazuje dalje da se posebna pažnja obraćala usavršavanju organizacije rada, investicijama za opremu i uređaj, a da nije bio zapostavljen ni odnos zaposlenih prema građanima. Ako se to uporedi s problemom utvrđivanja cena koje je najmanje zastupljeno u dnevnim redovima, kao i da pitanja raspodele nisu posebno učestala u samoupravnom odlučivanju, onda je očigledna orijentacija samoupravnih organa na razvoj moderne i na savremenom nivou opremljene apotekarske službe kao isključivo zdravstvene institucije.

Budući da je samoupravljanje usmereno i u pravcu ostvarenja i racionalne raspodele dohotka, to i ovi problemi zaslužuju da budu proučeni. Upređna analiza Pravilnika o raspodeli dohotka i završnih računa Narodne apoteke pokazuju sledeće:

— Da je pravilnicima određivan raspon 80:20, odnosno 90:10 u korist ličnih dohodaka, što je u upoređenju s drugim zdravstvenim ustanovama predstavljalo najveće ulaganje u fondove, posebno investicioni fond.

— Pored toga, iz završnih računa sledi da se u fondove redovno ulagalo više nego što Pravilnik predviđa; npr. 1963. g. realizovani odnos je bio 70:30 (54).

Ovakva politika bila je povoljna za razvoj apotekarske službe, ali se negativno odrazila na visinu ličnog dohotka, što je otežavalo uspešno rešavanje nedostatka kadrova. Inače, raspon ličnog dohotka kretao se po Pravilniku prosečno 1:4, ali se realizovao u manjem rasponu koji se kretao 1:3 do 1:3,5 (55). Sve do šezdesetih godina nije bilo rešeno na zadovoljavajući način pitanje naknade za dežurstvo, a nikako stalni problem naknade za prekovremeni rad. Posebno je ostao nerešen stambeni problem apotekarskih radnika. Tek polovinom šezdesetih godina prva 3 apotekarska radnika rešila su stambeno pitanje, i to isključivo iz stambenih fondova Narodne apoteke. Na taj način nedovoljno rešen društveno-ekonomski status apotekarskih radnika uticao je na stalni nedostatak kadrova.

Sve ovo pokazuje da se uporedo s razvojem samoupravnih odnosa u posleratnom periodu razvijala i neposredna demokratija u procesu donošenja odluka i dobrovoljna i demokratska koordinacija rada van institucionalnih oblika između narodnih apoteka na vršačko-belocerkvanskom području.

Zaključno razmatranje

Na kraju, može se reći da je apotekarska služba na vršačkom području u posleratnom periodu bila u stalnom usponu, razvijajući obim i kvalitet delatnosti i orijentisujući se na stalno usavršavanje organizacije i metoda rada i na primenu profesionalne etike i zdravstveno prosvetovanje u odnosu na stanovništvo.

Tradicija apotekarske službe — stara 190 godina — i relativno razvijena mreža apotekarskih ustanova bile su polazna osnova tridesetogodišnjeg rada apoteke u društvenoj svojini. Samoupravni odnosi, dobrovoljno dogovaranje i sporazumevanje i posebno zalaganje nedovoljnog broja stručnog kadra omogućili su da stanovništvo bude uvek u dovoljnoj meri snabdeveno potrebnim lekovima.

Apotekarska služba u Vršcu među prvima u Pokrajini izvršila je integraciju apoteke u gradu, a kasnije na vršačkom području. Uporedo je u toku čitavog posleratnog perioda nastojala da ostvari koordinaciju rada i funkcionalnu povezanost sa ostalim zdravstvenim ustanovama. Pri tome su apoteke dale i značajna materijalna sredstva za razvoj zdravstva na vršačkom području.

Treba očekivati da će apotekarska služba u okviru Medicinskog centra rešiti niz navedenih problema u toku ustavnog konstituisanja osnovnih organizacija udruženog rada, na principima da svaka osnovna organizacija udruženog rada neotuđivo raspolaže ostvarenim dohotkom, odnosno kako rezultatima minulog rada, tako i novostvorene vrednosti i akumulacije potrebne za dalji razvoj apotekarske delatnosti, imajući pri tome u vidu i princip solidarnosti i opšte potrebe razvoja zdravstvene službe vršačkog područja.

Dokumentacija

1. Zbirka zakona, uredbi, pravilnika i propisa o apotekama sa izvodima iz ostalih zakona koji su u vezi sa apotekarskim radom i pozivom. Apotekarska komora, 1932. Spisak

apoteka (s godinama osnivanja), Dunavska banovina, 1933. Farmaceutski godišnjak (mr Berkeš, mr Brajković, mr Filipović), Zagreb, 1934. Opširnije o osnivanju apoteke u Vršcu u XIX veku vidi: »Razvoj apotekarske službe u Vršcu«, dr Petar Peškiri, dr Mihajlo Stanivuković. Zbornik radova sa II naučnog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Vršac 1970; — 2. Rešenje Komande područja br 4, V, Br. 6/1944 od 6. XI 1944; — 3. Vojna oblast za Banat, Sanitetski odsek, br. 394 od 5. XII 1944. Po naredjenju komandanta-pomoćnik Toma Granfil. Šef sanitetskog odseka dr Slavko Kamenković; — 4. Otkupna vrednost od 160.000 dinara isplaćivana je u mesečnim ratama; — 5. Apoteka braće Dušana i Svetislava Jovanovića otkupljena je za 763.553 dinara, a Mihajla Joanovića nasl. za 233.432 dinara. Grad. narod. odbor, Povereništvo za narodno zdravlje, br. 8452 od 3. VI 1950; — 6. Nameštaj i uređaj Đurice Đurina otkupljeni su za 74.908 dinara, GNO Vršac, Povereništvo za narod. zdravlje od 3. VI 1950; — 6-a. Dok je prva apoteka u društvenom vlasništvu u Vršcu i Vojvodini, u uslovima Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, nosila naziv »Vojna apoteka«, dotle je u Novom Sadu osnovana prva apoteka u društvenom sektoru 1. V 1945. g., pod nazivom »Narodna apoteka«; — 7. Odobrenje Predsedništva Narodne skupštine APV, Odeljenje za narodno zdravlje, V Br. 7531/45 od 24. X 1945. Apoteku je primio mr ph. Ivan Peršić, a predali su mr ph. Dragiša Jankulov i Despot Rankov; — 7-a. Rešenje Pokrajinske direkcije zdravstvenih privrednih preduzeća Vojvodine od 11. XII 1947; — 8. GIO APV, br. 7113/46 od 29. VI 1946. i GNO Vršac, br. 19511/46. od 5. VII 1946; — 9. Apoteku su u ime Farmaceutskog fakulteta u Beogradu preuzeli: prof. dr Siniša Đaja, asistent mr ph. Slobodanka Jančićević i kao predstavnik Okružnog odbora iz Pančeva mr ph. Milutin Zivanović, a predali su: Vasa Vrgović, poverenik za narodno zdravlje, Miloje Dimitrijević, službenik Povereništva za finansije GNO Vršac, mr ph. Dragiša Jankulov, upravnik Narodne apoteke i Despot Rankov, službenik Apoteke. Zapisnik je potpisan 6. VII 1946; — 10. Rešenje GIO NS APV, Povereništvo za narodno zdravlje br. 12930 od 31. VII 1948; — 11. Centrala drogerije pre rata i za vreme okupacije nalazila se u Beogradu preko puta Izvršnog veća SRS, a u Vršcu je postojala radionica za preradu sanitetskog materijala koju je vlasnik demontirao i okupator s delom materijala odneo prilikom povlačenja; — 12. Strogo pov.! Bez broja od 8. XI 1944; — 13. Sedište ogranka nalazilo se u Vršcu u Ul. 29. novembra br. 6, a inventarisanje je izvršeno 30. XI 1944; — 14. Izvršeno je ponovo inventarisanje i prijem od strane: mr ph. Dragiše Jankulova, mr ph. Borivoja Dimića, mr ph. Alfreda Eibla i Božidara Rašajskog i smeštena u lokal na Trgu Save Kovačevića br. 12; — 15. Vrhovni štab aktom br. 2018/44. od 14. XI 1944. javlja da navodno u Vršcu postoji firma »Sanitetski depo« i da treba odmah preuzeti sav materijal; — 16. Narodni odbor Gradske opštine Vršac, br. 3726/52 od 2. VI 1952. g., doneo je rešenje o ukidanju Apoteke pri Gradskoj bolnici, o preuzimanju svih lekova od strane I narodne apoteke i o njenoj obavezi da redovno, u svako doba i u potpunosti, snabdeva Gradsku bolnicu u Vršcu; — 17. Odluka je doneta 5. IV 1961. na zajedničkom sastanku radnih zajednica, a potvrdio je Savet III narodne apoteke 8. IV 1961. g., Savet I narodne apoteke 14. IV 1961. g., Savet II narodne apoteke 15. IV 1961; — 18. Po odluci radnih zajednica sve tri apoteke od 12. VI 1961. i na osnovu rešenja NOO Vršac br. 01-4864/61; — 19. Referendumom od 2. XII 1966. jednoglasno je pripojena apoteka u Uljmi Narodnoj apoteci u Vršcu. Zapisnik od 1. VI 1967. apoteka u Jermenovcima i u Plandištu; — 20. Zapisnik Saveta Narodne apoteke u širem sastavu od 11. X 1967; — 21. Pobegli ili odstranjeni farmaceuti: Rastädter Josef i sin; Schütz Jelka, sin Hans i čerka Hermina udata Marich iz Vršca; a s područja Helmbold Josef i sin Karlo iz Bele Crkve; Hepke Eugen iz Jasenova; Omasa Karlo iz Uljme; Schleich Michael iz Plandišta; Feimer Irena i Nikola iz Hajdučice; Zappe Adalbert iz Jermenovaca (Feimerovi i Zappe su bili privremeno odstranjeni); — 22. Otišli su dobrovoljno u JNA: mr ph. Dušan Jovanović, mr ph. Svetislav Jovanović i mr ph. Bogdan Radivojević. Grad su napustili do 1948. i farmaceuti: Đurica Đurin, Ivan Burghardt i Đura Gerdec; — 23. Dopis GNO Vršac, br. 5792/46 od 14. V 1946; — 24. Dopis Farmaceutskog fakulteta iz Beograda od 12. X 1954; — 25. U periodu od 1944. (od oslobođenja) do kraja 1974. godine u apotekarskoj službi

u apotekama vršačko-belocrkvanskog područja, bez grada Vršca, radili su, prema raspoloživim podacima sledeći (po abecednom redu): Farmaceuti: Arnovljević Slobodan, Burghardt Ivo, Dušić Momir, Eibl Alfred, Feimer Irena, Feimer Nikola, Gerdec Nikola, Janković Ljubica, Joanović Milan, Kostić Katarina, Lapadat Josip, Lapadat Konstanca, Kuhlman Heinrich, Panajotović Branko, Pokorni Jovan, Putnik-Milosavljević Nada, Rakić Mila, Stein Stefan, Stojanović Ivan, Šokorda Ana, Tolić Ema, Vučinić-Blanuša Marica i Zappe Adalbert. Farmaceutski tehničari i studenti (šefovi apotekarskih stanica): Basaraba Ljiljana, Cuculj Vasa, Josimović Vlada, Kolarac-Čupić Sunčica, Kračun Nasta, Miljuš Vera, Pokorni Olga, Talpai Irma, Živković Svetislav. Apotekarski laboranti: Eibl Henrieta, Moldovan Vladimir, Papić Ignjat, Rankov Dušan, Zappe Irena. Knjigovode: Despi Vera, Jovanović Vladislava, Milunov Beba, Petković Milorad, Strnad Marija, Tod Fedor, Vukoje Mira i Werkmann Karlo; — 26. U istom periodu radio je kratko vreme mr ph. Eibl Alfred, kao i student Mladenović Dobrića; — 27. U periodu od 1944. (od oslobođenja) do kraja 1974. u apotekarskoj službi u apotekama u gradu Vršcu radili su, prema raspoloživim podacima, sledeći (po abecednom redu): Farmaceuti: Androvec-Bavanski Mira, Avramescu-Matanović Irena, Baum Olga, Biro Marčeta, Božić Tatjana, Bure Jelena, Čimburović Jugoslav, Čurović Dušanka, Dimić Borivoj, Đurđević Miroslav, Đurić Vera, Đurin Katarina, Gerdec Đura, Ivanković Radmila, Jankulov Dragiša, Jevdić-Stojanović Nada, Jovanović Aleksandar, Jovanović Dušan, Jovanović Svetislav, Lapadat Josip, Lapadat Konstanca, Luka Gruja, Mandić Slavica, Marjanović-Beljin Vera, Mijatović Vera, Mijin-Ležimirac Vera, Nenadović Mirko, Nikolaidis Marija, Nikolić-Božić Julkica, Petrović-Nečakov Nevenka, Putnik-Milosavljević Nada, Rakić Mila, Šandorov Ksenija, Tišma Savka, Tomašević Svetozar i Vučinić-Blanuša Marija. Farmaceutski tehničari i studenti (kao stalni radnici): Bubalo Anđelija, Cuculj Vasa, Čubrilo-Opačić Marija, Fišer-Petrović Vera (kasnije lekar pedijater), Gašpar Ana, Ivkov-Demonja Milka, Jankulov-Kamenarski Olga, Kurteš-Skendžić Bojana, Miljuš Vera, Mišković-Stankov Smilja, Peškir Bisenija, Popović Ljiljana, Radovanović-Polović Vlasta, Rašajski Božidar (kasnije farmaceut-pukovnik), Stanković Mira, Stanković Zoran, Šarić-Miučić Zorica, Talpai Irma, Veber-Pfend Hedvig i Wassermann-Štaud Olga. Apotekarski laboranti: Čizmić-Olda Julijana, Jekić Danica, Ličina Marija (kasnije farm. tehničar), Mihajlović-Milišin Mileva (kasnije farm. tehničar), Pejakov-Farago Jelena i Rankov Despot. Knjigovode (stalni i honorarni): Brankov Sretko, Bugarčić Nada, Bugarški Živa, Golub Dušan, Ličaš Đorđe, Ostojić Nikola, Ostojić Tomislav, Pavlović Vojislav, Rudić Rade, Šipka Dimitrije, Višacki Smilja. Pomoćno osoblje: Avdić Mila, Barački Nada, Gauk Sofija, Jurković Ljubica, Lederer Hilda, Rudić Danica, Seleši Eržebet, Stanković Jelena, Zima Terezija; — 28. Ovlašćenje Komande područja br. 4, broj: 3/44. od 13. X 1944. i Komande mesta u Vršcu broj 154 od 19. X 1944; — 29. Odluka Predsedništva Narodne skupštine APV, Odeljenje za narodno zdravlje, V br. 7701 od 18. X i od 12. XI 1945; — 30. Narodna apoteka, br. 32 od 16. X 1945; — 31. GNO Vršac, br. 22306 od 10. XII 1945; — 32. Pokrajinska direkcija zdravstvenih privrednih preduzeća Vojvodine od 25. II 1948; — 33. Predsedništvo Narodne skupštine APV, Odeljenje za narodno zdravlje, br. 8942, decembra 1945 i br. V-4679 od 2. V 1946; — 34. Narodna apoteka, br. 103 od 12. IV 1946; — 35. Sreski narodni odbor, br. K. 368 od 12. IV 1950; — 36. Pokrajinska direkcija za medicinsko snabdevanja, K. br. 465 od 28. IV 1951. i GNO Vršac, br. 7246 od 10. V 1951; — 37. Narodna apoteka, br. 2 od 3. IX 1945, br. 14 od 24. IX 1945, br. 58 od 16. XI 1945, br. 66 od 27. XI 1945, br. 76 od 8. XII 1945; — 38. Vidi opširnije: Mr ph. Dragiša Jankulov »Organizacijska pitanja narodnih apoteka«, od 7. XII 1949; — 39. Vidi opširnije istupanje mr ph. Dragiše Jankulova na sednici Saveta za narodno zdravlje NO Vršac, 1959; — 40. Zapisnik upravnih odbora I, II i III narodne apoteke od 30. III 1954, zapisnik I narodne apoteke od 23. IX 1959. i 11. II 1966; — 41. Vidi dokument od 7. XII 1949. Farmaceutskog aktiva iz 1959, kao i sastanak radne zajednice od 1957, izveštaj apotekarske službe sreza, kao i zapisnik Saveta I narodne apoteke od 1954. do 1961, a posebno zapisnike Saveta integrisanih apoteka od 1961. do 1966, kada je ovaj problem naročito pokušao da se reši; — 42. Zapisnik Saveta 1954—1966, kao npr. od 30. III 1954, 15. XI 1955, 23. IX 1959, 9. IX

1960; — 43. Izlaganje mr ph. Dragiše Jankulova na sednici Saveta Narodnog odbora opštine, 1964; — 44. Zapisnici Saveta I narodne apoteke od 15. IX 1965. i od 5. VI 1956; — 45. Pokrajinska direkcija zdravstvenih privrednih organizacija, rešenje od 10. VIII 1948. i Izvršnog odbora Narodne skupštine APV, rešenje br. 12930 od 1. VIII 1948; — 46. Zapisnici Saveta I narodne apoteke od 11. VI 1954, 13. VI 1955, 10. II 1956, 21. III 1958, 3. IV 1959, 23. IX 1959, 30. V 1962, 30. XI 1962, 30. IV 1964, 21. V 1964, 24. III 1965, 10. VII 1965, 10. II 1966; — 47. Zapisnici sednice Narodne apoteke: 9. XI 1964. i 29. X 1965; — 48. Raspis Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ, br. 513 od 15. II 1951; — 49. Gradski narodni odbor, br. 4929 od 10. IV 1951; — 50. Vidi opširnije izveštaj: »O apotekama u srezu vršačkom«, podnet Savetu za narodno zdravlje sreza od strane mr ph. Dragiše Jankulova 1953; — 51. Zapisnik Saveta narodnih apoteka od 30. III 1954. i od 20. IX 1955; — 52. Godišnji izveštaj Aktiva Farmaceutskog društva za područje Vršca i Bele Crkve za period 1953—1965. Iz zapisnika se vidi da je Aktiv obavljao ovu delatnost uporedo sa stručnim i samoupravnim usavršavanjem svojih članova, kao i s negovanjem profesionalne etike; — 53. Zapisnici Upravnog odbora — Saveta, odnosno Saveta u širem sastavu Narodne apoteke za period 1954—1968, kao i rešenja NOO Vršac o postavljenju, odnosno delegiranju članova Upravnog odbora, odnosno Saveta za isti period. Članovi Saveta izvan radne zajednice u periodu od 1954. i 1967. odnosno do integracije u Medicinski centar, u I narodnoj apoteci, delimično u II i III narodnoj apoteci, a od 1961. u ujedinjenoj Narodnoj apoteci bili su (po abecednom redu): Aćimović Dragoljub, predstavnik Psihijatrijske bolnice; Dokić mr sci. Sima, direktor fabrike lekova »Hemofarm«; Đorđević Milan, nastavnik; Đurić Milan, direktor Komunalnog preduzeća »2. oktobar«; Grbić Stevan, zamenik direktora banke; Lovreković Danica, načelnik Saveta za zdravlje i soc. politiku S. O.; Malošević Đorđe, direktor Narodne banke; Miju Toša, predstavnik Zavoda za socijalno i zdravstveno osiguranje; Milutinović Jelena, radnik u Fabrici čokolade »Banat«; Milutinović Milutin, direktor finan. sektora »Hemofarma«; Nikolić Slobodan, advokat i javni pravobranilac; Peškir prim. dr Petar, direktor Opšte bolnice »Anđ Ranković«; Petković Zorka, nastavnik; Popov Boško, direktor Komunalne banke; Šinžar dr Tihomir, lekar Opšte bolnice; Vejinović Dušan, direktor Fabrike čokolade »Banat«; Vukov Stadoje; Živanov Cvetko, predsednik Sreskog sindikalnog veća i potpredsednik opštine; — 54. Zapisnik sednice Saveta od 11. II 1964; — 55. Zdravstveni centar Pančevo izvršio je anketu zdravstvenih ustanova iz koje proizilazi da Centralna apoteka u Vršcu ima najmanji raspon plata u južnom Banatu: »Neki problemi finansiranja i unutrašnje raspodele u zdravstvenim ustanovama 1963«, str. 24—25.

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF POPULAR PHARMACIES IN VRŠAC

Dragiša JANKULOV

The establishment of the first public pharmacy in public property in Vršac, thirty years ago, presented a good reason for investigation on development of the popular pharmacies in that region in order to contribute to the wider syntheses of the development of pharmaceutical activity in the post-war period and in relation to the radical changes in economic, political and cultural life in general, and in public activities, especially in social relations.

In the first part of the paper the author presents the concise review of the pharmaceutical service development in the region of Vršac in the course of 190 years, more precisely, from the establishment of the first pharmacy in Vršac until 1944. The second and the third part of the paper give the process of the socialization of the pharmaceutical service in the post-war period by the aid of confiscation, nationalization, i. e. buying up of the private pharmacies, and later by different kinds of co-operation and association

till the complete mutual integration of the popular pharmacies and their association with the existing medical institutions. In the next chapter the author gives the complex problem of the staff policy in pharmacies, and the fifth part of the paper gives the review of the pharmaceutical activity development in the investigated area in the whole post-war period beginning from the pharmacies' contribution in the final liberation of the country, through the period of restoration of the social community, further development of the material base and social relations, changes of the pharmacies' position in the frame of changes in the public health and social policy, till the process of modernization of pharmaceutical activity in the modernly equipped pharmaceutical institutions. In the last part of the paper the author presents the development of the self-governing relations in pharmacies, changes in the structure of the self-governing bodies, participation in the process of decision-making and contents and direction of the work of self-governing institutions. The work is based upon the historically valid facts, such as: archival material, reports, statistical and financial data, all supported by testimonies of the participants of the investigated events and changes.

MEDICINSKI PRIRUČNIK NA LATINSKOM JEZIKU IZ 1573. GODINE

Marko VIŠIĆ

O ovome priručniku — koji poseduje Istorijski arhiv u Zrenjaninu — pisali smo u »Medicinskom pregledu« br. 3—4 (1973), strana 121. Tada smo dali uglavnom prikaz i tipografiju dela, zatim sadržaj i ostalu jezičnu analizu, kao što je to uobičajeno. Pokušaćemo ovim člankom da damo medicinsko-istorijsku analizu dela.

Prevod naslova knjige glasi (slika 1):

Henricus Rantzovius
(Heinrich von Rantzau)
vojvoda od Holštajna

Knjiga o čuvanju zdravlja, napisana
za ličnu upotrebu svoje dece. Izdato
Detlev Silvije iz Holštajna.

U njoj se nalaze kratki poučni saveti
o dijeti, putovanju i lekovima protiv
bolesti.

Lajpcig, 1573.

Pisana je »In privato vsum* suorum liberorum«.
Knjiga sadrži sledeća poglavlja:

INDEX PRAECIPVORUM CAPITUM HVIVS LIBRI
Praefatio Henrici Rantzouij ad filios

	Pag.
1. Causae corruptionis & destructionis corporum humanorum	4
2. Praecepta generalia conseruandae sanitatis	8
3. Praecepta specialia conseruandae sanitatis	12
4. De aere	14
5. De aqua	23
6. De igne	24
7. De cibo	26

* Autor ili štampar knjige za glas »u« upotrebljava znakove »v« i »u«, verovatno stoga što se povodio za starolatinskim tekstovima. Rimljani su, naime, znakom »v« obeležavali vokal »u« i konsonant »v«. Autor ovoga članka ostaje veran tipografiji knjige, budući da je krajnje nenaučno menjati istu.